

Kós Károly

A SZECESSZIÓ MESTEREI A HEGYVIDÉKEN 1.

Kós Károly, a magyar népi szecesszió vezéralakja

díszítésű épületeitől eltérően visszafogottabb, a népi építészetből merítő stílusjegyeket alkalmaztak. Elsőként Kós Károly szerepét ismertjük a magyar nemzeti építészet megteremtésében.

Kós (eredetileg *Kosch*) Károly, a Kárpát-medence egyetemes művészettörténetének kiemelkedő alakja 1883-ban született Temesváron, s 1977-ben hunyt el Kolozsváron. Édesapja postatisztviselő volt. Tanulmányait Nagyszébenben, majd a kolozsvári Református Kollégium Gimnáziumában végezte, a budapesti József nádor Műegyetem építészkarán 1907-ben szerzett diplomát.

A szecesszió, e varázslatos művészeti stílus a múlt század fordulójának legjelentősebb irányzata. A latin eredetű megnevezés *kvonulást* jelent, legalapvetőbb jellemzője a művészetben megjelenő alkotói szabadság, amely határozottan szembefordul a historizálás minden válfajával.

A szecesszió hatása Budapest XII. kerületében is megjelent sajátos megfogalmazásban, a Hegyvidék szellemét megőrizve. Most induló sorozatunkban bemutatjuk a korra legjelentősebb épületeket és azok tervezőit, Kós Károly, Árkay Aladár, Medgyaszay István, Jakab Árpád, Orbán Jenő, Száray István műépítészeket, akik a magyar szecessziót megteremtő Lechner Ödön gazdag, dekoratív

Kezdő építészként különböző fővárosi műtermekben dolgozott, majd székelyföldi tanulmányútról visszatérve önálló irodát nyitott. Tervezői munkájában elsősorban a kalotaszegi népi építész, az erdélyi népművészet és a középkori műemlékek motívumait ötvözte az európai szecesszió, az angol iparművészet, a svéd nemzeti romantika korabeli irányzataival.

Baráti környezetben megalakult a „Fitalok” építészcsoporthoz (Zrumeczky Dezső, Kozma Lajos, Györgyi Dénes, Toroczky Vigand Ede, Neuschloss Kornél és társai), amelynek vezéregyénisége lett. Czagányi László írja, hogy a csoport század eleji építészeti újító generációjához tartozott, ahhoz a fiatal gárdához, amelynek körében termékeny talajra talált a nemzeti jellegű építészeti kialakításának szándéka. A magyar építészeti másképpent képzelték el, mint elődeik, jellegzetesen új stílust alakítottak ki.

Ebben a szellemben születtek Kós fiatalkori munkái: az óbudai parókia (Zrumeczky Dezsővel), a zebegényi templom (Jánszky Bélával), a Fővárosi Állatkert (Zrumeczky Dezsővel, Neuschloss Kornéllal), a Városmajori Elemi Iskola és Óvoda (Györgyi Dénessel), a sztánai Varjúvár, a

Malmos Andor bérvillája a Csaba utca–Bíró utca sarkán

sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, a kispesti Wekerle-telep.

Ösztöndíjjal Konstantinápolyba utazott tanulmányútra 1917 elején, erről írta Stambul című város-történelmi monográfiáját. A várost egységes művészeti alkotásnak fogta fel, amelyben tovább él a történelmi korok lelke.

1918 decemberében elhagyta a fővárost, mert úgy érezte, szülőföldjén sokkal nagyobb szükség van rá, hazatért Sztánára, a családjához. Ezután Erdélyben folytatta szerteágazó munkásságát, mely nemzeti elkötelezettséggel, egészen haláláig. Építész, folyóirat-szerkesztő, szepiró, grafikus, könyvillusztrátor, könyvkiadó volt egy személyben, emellett közéleti, tanári, politikai tevékenységet is vállalt.

Kós Károly a Hegyvidéken is kapott megbízásokat. A Városmajori Elemi Iskola és Óvoda a Városmajor utca 59.-ben a környék egyik legjellegzetesebb épületegyüttese, 1910-ben tervezte Györgyi Dénessel, és 1911-ben, a Budapest székesfőváros iskolaépítési program második ciklusában valósult meg. A telek a Városmaj-

or parkosított területe és a városias beépítés között helyezkedik el.

A pavilon rendszerű épületegyüttes szintszámának fokozatos csökkentésével átmenetet képez, a környezeti adottságokhoz igazodva, a park és a városi villanegyed között. Az U-alakú iskolaszárny alagsor, földszint plusz kétemeletes, a hajdan szolgálati lakásokat tartalmazó, árkádsorral lakásokkal együtt egy emeletes, az óvodaszárny földszintes. A funkcionális kialakítás szakfórumok által összeállított pontos program alapján készült.

A festői épületegyüttes homlokzati kialakítását jellemzik a terméskő lábazat feletti ablaksorral tagolt, fehér, vakolt falfelületek, a nagyméretű, változatos, élénkpiros cseréppel fedett tetősíkok és a látszódo faszervezetek sötéttkék színezése. Gazdag részleteképzése a népi hagyományokból merít. Az egymástól eltérő funkciók és épülettömegek egységes karaktert képeznek. A bejáratok felett elhelyezett, magyar népmeséket megjelenítő reliefeket és a belső díszkút gyermekfiguráját Sidló Ferenc készítette. (Forrás: Pap Katalin *Művészettörténetés: Budapest XII., Városmajor u. 59. Óvoda–Iskola Művészettörténelmi kutatás*, 1992.)

Kós másik XII. kerületi háza Malmos Andor bérvillája a Csaba

utca–Bíró utca sarkán, ez a sepsiszentgyörgyi királyi mérnöki hivatal főmérnöke részére épült 1928-ban a Városmajori Elemi Iskola és Óvoda közelében. A meredek telken épített házban két lakás található, ezekbe a telek alsó részén lehet bejutni. A Csaba utcai homlokzaton két ablakokkal tagolt oromfal határozza meg, átmenetet képezve a négyzetes alsó homlokzattal és a Bíró utcai kétszintes beépítés között. A vakolt homlokzat félköríves térkiegészítésekkel lépcsős kölabazatra épült. A Csaba utcai homlokzaton kovacsoltvas erkélykorlátai eltérnek az eredeti tervtől. (Forrás: Anthony Gall: *Kós Károly műhelye*, 338–339. oldal, 2002.)

A Hegyvidéken a XX. század eleji nemzeti építészeti megteremtését célzó törekvések legjelentősebb példája a Városmajori Elemi Iskola és Óvoda, amelynek épületegyüttesében megvalósult a magyar népi szecesszió vezéralakjaként ismert Kós Károly hitvallása: „Van a mi szegény magyar népünknek művészete, amely csak az övé, amelyet ő alakított, formált... Az alap megvan, csak építeni kell tudni rá. És az alap ép, egészséges, megbírja nemzeti építészettünknek még oly hatalmasra építendő épületét is.”

Beöthy Mária építész

A Városmajor utcai iskola festői épületegyüttese

A Disznófő-forrás és vendéglő

A Budakeszi Budával összekötő kereskedelmi útvonal mellett fakadt az igen bő vizű Disznófő-forrás, így az erre utazók még a legnagyobb melegben is biztosak lehettek abban, hogy itt frissítő vízre lelnek. A név eredete arra vezethető vissza, hogy a környéken sok vadászott el – lábnymaikkal még napjainkban is találkozhatunk.

A Döbrentey Gábor által szervezett Dülökeresztelón 1847-ben Mátyás-csurgónak nevezték át a forrást, és érdekes módon máig ez a hivatalos neve, mégis a Disznófő maradt meg használatban, a hivatalos térképeken is így tüntetik fel. Döbrenteyeket az ihlette meg, hogy Mátyás király gyakran vadászott ezen a tájékon, és egy alkalommal ennél a forrásnál frissítette fel magát. Ugyancsak e névválasztást erősítette, hogy 1844-ben Corvinus-forrásnak is hívták a Disznófőt.

A forráshoz először 1820-ban építettek forrásházat. Akkor még egyszerű kőfejből folyt a víz, majd az 1880-as években történt felújításkor ezt lecserélték egy vas vadkanfejre. A házat eredetileg klasszicizáló stílusban

építették, homlokzatára Vörösmarty Mihály versora került: „Jókedvében teremté az Isten Zugligeret, Gond és bánat itt kacagásra derül.”

Lakner Sándor, a kor krónikása 1845-ben így írt a Disznófő-forrásról: „Édes a bor, főképp ha leányt szerellemmel ölelhetsz. Illy vízzért mindezt s nélkülezendem amazt – egy kis próbára tenni.

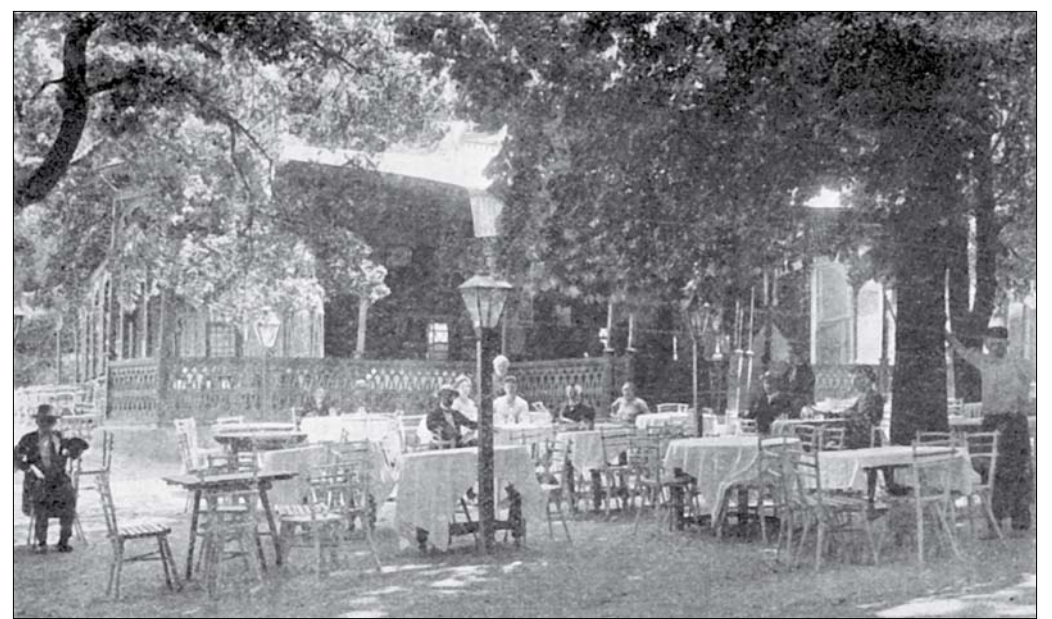
Vadkanfejből folyt a forrásvíz

„Annyi bizonyos, hogy e forrásvíz frissítő ereje valami kebelhígító hatást gyakorol ránk, rossz tüdőjű fővárosiakra.”

A XIX. században már a forrás mindkét oldalán álltak épületek, az egyik vendéglő, a másik árkádos pihenőhely. Az 1890-es évekből ránk maradt fényképfelvételeken egyértelműen látszik, hogy a Disznófő vendéglő stílusa követte a hegyvidéki villaépítkezés során gyakran alkalmazott, úgynevezett „svájci stílust”, aminek fő jellemzői a fafaragásokkal ellátott homlokzat és erkély.

A vendéglő 1837-ben nyitotta meg kapuit, a virágkorát Tisza Kálmán idején élte. A XIX–XX. század fordulójának boldog Magyarországán állandó majális helyszíne volt. A forrás köré fapadokat és deszkaasztalokat helyeztek el, hogy a vasárnapi kirándulók megpihenhessenek. Nem volt könnyű feljutni ide a hegyoldalra, az erdőben fatörzsekre szegezett táblák jelezték a helyes irányt.

A fogadót 1857-ben felújították, és 600 személyesre bővítették. Az új tulajdonos elvetette azt, hogy egy „tisztátalan” állatról nevezze el a helyet, így új céget készített, amelyen a Kis Dombhoz címezte. Ez a névváltási szándék azonban hamarosan feledésbe merült.

Árnyat adó fái miatt is igen népszerű volt a vendéglő kerthelyisége

A vendéglőt belülről a környék történelmi képei díszítették: a többi között Mátyás király vadászata, Kossuth Lajos közelben történő letartóztatása, Marsigli gróf híres térképének idevonatkozó részlete. Az 1890-es években tovább bővítették és modernizálták az épületet, s már önmagában ez a tény biztosíthat bennünket arról, hogy a hely forgalma és népszerűsége töretlen volt.

Az 1980-as években, bár csökkent a látogatottsága, a forrás még mindig szabadon állt a turisták számára, azonban a kerületi tanács 1988-ban magánkézbe adta a területet, azóta drótkerítés fogadja az erre járókat. Érdekes, hogy az akkori törvények tiltották az eladást, a forrást (mint elidegeníthetetlen közvagyon) nem lett volna szabad magánkézbe adni.

Az új tulajdonos olyan árakat szabott vendéglőjében, amelyeket leginkább csak a külföldiek tudtak megfizetni, a hazai közönség elmaradása viszont pótolhatatlan volt, így hamar bezárt a hely. Mára nem sok minden emlékeztet az egykori kedvelt fogadóra. A forrásház még megvan, de meglehetősen lehangoló állapotban találja az erre tévedő kiránduló.

B. A.